

ALLMÄNT OM SVARTRÅ SOCKEN I DOMBÖCKERNA

•Lars Olofsson i Släryd stämde år 1746 hustrurna Anna Svensdotter i Borsthult, Anna Svensdotter och Anna Björnsdotter, de båda sistnämnda på Så #8, för att de var missnöjda med de "stolerum" i kyrkan som de blivit tilldelade enl. en fördelning gjord 1738 av kyrkoherde Ahlman och därför fortsatte att använda sina gamla platser, varvid de trängde undan Lars hustru som enl. nyssnämnda fördelning skulle sitta på en av dessa. Bänkfördelningen var godkänd av alla manfolken i socknen och de hade rättat sig efter den.

Anledningen till att en ny bänkfördelning gjordes var att år 1738 blev alla bänkarna i kyrkan ombyggda på socknens bekostnad. (Tidigare tycks det ha varit så, att de som varit tilldelade en viss bänk, ett "bänkalag", själva ansvarat för byggandet och underhållet av sin bänk.) Vid en sockenstämma kom man sedan överens om tre regler för platsernas fördelning. Enl. en av dessa skulle på varje bänk sitta högst 5 personer i stället för som tidigare 6 - 8.

De stämde kvinnornas män, som företrädde dem vid rättegången, genmälde att inte bara deras hustrur utan också de flesta kvinnfolken i socknen var missnöjda med den nya fördelningen, därför att den alltför mycket skilde sig från den gamla. De stämde kvinnorna satt tidigare i bänk nummer 2. Nu var de tilldelade bänk nummer 7. De hade alltså blivit flyttade ett gott stycke bakåt i kyrkan. De hade framfört klagomål har till kyrkoherden. Pastoratets komminister Otto Bruhn var närvarande vid rättegången och påpekade, att alla måste inse att sedan nya bänkar installerats och därför nya regler för platsfördelningen måste tillämpas, ingen kunde fordra att utan vidare få behålla sin gamla plats.

Efter en stunds diskussion kom parterna överens om att föreslå att en ny bänkindelning gjordes sålunda: Man skulle utgå från den gamla men hålla fast vid att bara 5 personer skulle sitta i varje bänk. Med början med bänk nummer 2 skulle man dra lott om vilka kvinnor som skulle lämna denna bänk. Dessa skulle få plats i bänk nummer 3. Vilka som då måste lämna denna bänk skulle fastställas genom ny lottdragning. På detta sätt skulle man arbeta sig bakåt i kyrkan tills man nådde den bakersta bänken. På det viset skulle man undgå att någon kvinna fick flytta ett så stort steg bakåt, att hon upplevde det som en nesa. Och sockenstämman borde besluta att den kvinna som fortsatte med oskicket att tränga sig in i en bänk där hon ej hörde hemma, skulle böta en daler till kyrkan.

Vid nästa ting fortsatte målet. Ny fördelning av platserna hade ägt rum enl. det ovan beskrivna förfarandet. Då hade alla blivit åtminstone någorlunda nöjda, utom de kvinnor som fått platser på de nedersta bänkarna nummer 8 och 9. Deras män hade då på sockenstämman yrkat att alla platserna borde fördelas medelst lottning. Men detta förslag hade redan tidigare varit uppe på stämman och blivit förkastat. Kvinnorna på de nedersta bänkarna hade då låtit sig nöja, men de på bänk nummer 9 först sedan de fått löfte om att den bänken skulle göras rymligare. Den var nämligen nu något smalare än de övriga. Alla förklarade sig tillfredsställda och målet avslutades.

Det var aldrig tal om bänk nummer ett, ty i denna hade det aldrig suttit fler än 5 personer.

•I maj 1751 var samtliga åbor på Så #1 - #3 inkallade till häradsrätten för att de inte lagat den s.k. Kåssabron, som blivit förstörd av en "isflod". De anförde diverse skäl till försummelsen men ålades att se till att bron blev satt i stånd före juli månads utgång.

•Av domboken 1765 framgår att åborna i Svartrå, Floastad, Skinnarlyngen, Släryd, Flähult och Grishult (de båda sistnämnda i Ullareds socken) hade en gemensam utmark.

•Lars Toresson i (Stora) Svenstorp, Köinge, stämde år 1774 alla åborna i Så #1 - #4, Kyrkbacka och (Lilla) Svenstorp, för att de varit orsak till att en av Lars kor hade drunknat i en torvgrav, som de hade grävt i sin del av den mosse som låg mellan Svartrå by och (Stora) Svenstorp. Lars yrkade att häradsrätten skulle förklara de stämde skyldiga att bygga gärdesgårdar omkring sina torvgravar. Men Svartråbönderna ansåg att det var bättre att bygga en gärdesgård mellan deras och Köingeböndernas del av mossen ifråga. Rätten dömde Svartråbönderna att betala halva den omkomna kons värde och uttalade, att det åligger den som gräver en torvgrav att på det sätt han själv finner bäst se till att ingen, vare sig människa eller kreatur, kan falla i.

•Som en fortsättning av föregående process får man nog se den följande som också började 1774. Då stämde nämligen alla åborna i Svartrå "väster om åen" ett stort antal åbor i norra delen av Köinge socken för att få häradsrätten att besluta, att alla dessa bönder gemensamt skulle bygga en gärdesgård längs gränsen mellan Köinge-delen och Svartrå-delen av den ljunghed med därå varande torvmosse, som låg mellan byarna Lustorp och (Stora och Lilla) Svenstorp.

Köingebönderna motsatte sig genast detta, redan av det skälet att det enligt allmän uppfattning inte var fastställt var denna gräns gick. Den hade nämligen aldrig blivit "uppgången". Domstolen ansåg att det nu var på tiden att detta blev gjort, vilket startade en lång förhandling i ärendet. Ett viktigt inlägg i denna var en beskrivning med karta över utmarkerna mellan socknarna Köinge och Svartrå, som lantmätaren Johan Söderling gjort upp år 1700.

Domstolen fastställde till slut att gränsen mellan socknarna var en rät linje mellan följande märken: Varmanshuvud, ett numera under vattnet liggande grund i Björka sjö, en sten med ett inhugget kors på Wästerön?, en sådan sten på Löveritsberg?, en jordfast sten vid Bråta eller Norra Ljung, en sten vid Lustorp kallad Stenkasten (ev. Stenkistan) som tidigare haft ett inhugget men nu försvunnet märke, en sten med ett sådant märke på Humleberg, Lilla Ramberg och slutligen en källa vid Köinge Svenstorp strax väster om gården.

Varmanshuvud var en sten, 1½ aln hög och 2 alnar lång. Häradsrätten biföll också Svarträböndernas begäran om att gårdesgård skulle byggas över mossen. (De med ? försedda namnen är svårlästa.)

•Avskrift av Faurås härads dombok vintertinget 1779, § 41:

Til Tings Rätten ingåfwo Svarträ Sockens Inwånare en dem emellan upprättad Brandstods förening af följande innehåll.

1mo Åtaga sig alla Sockenmännen at årligen sammanskjuta 4 skilling eller 16 daler smt af matlaget att hafwa til hjelp om någon eldswåda hända skulle.

2do Om skada timar, så gifwes den nödlidande på hwart matelag 4 ? smt eller 32 sk, en half tolf timmer, 1 kappe eller 1/16 dels tunna råg, lika mycket korn och 4 skålpund? sofwel af matlaget, skolandes den nödlidande med 2ne af Sockenmännen sjelf? betinga? ? , hwar på körslorerna efter behof utgöras lika af hwart matelag.

3tio Om Creaturen genom wådelid omkomma, så hjelpes den nödlidande med 2ne dragcreatur och 2ne kor.

4to Om skadan genom wårdslöshet timar, såsom om någon skulle wara så obetänksam at torka lin i stufwu ugnen, hafwa Juluhalm på golfwet, hafwa ogilda och osopade skorstenar med mera sådant, så hafwer den ingen hjelp at förwänta.

Hwilken brandstods förening häradsrätten til framdeles efterlefnad fant skäligt stadfästa.

(Vid samma och angränsande ting stadfästes liknande överenskommelser för andra socknar, t.ex. Köinge.)

•Efter ansökan av åborna i Högshult och Borsthult beslöt Länsstyrelsen 1779 att en ny väg skulle anläggas mellan Svarträ by och deras hemman. De som förväntades ha nytta av den förklarades skyldiga att utföra arbetet. Med anledning härav beordrade länsman Hardin samtliga åbor i Svarträ socken att under två dagar i september 1780 arbeta på denna väg, men flertalet infann sig inte och blev därför åtalade. De hävdade vid rättegången att endast de sockenbor som bodde "öster om åen" hade nytta av vägen och då endast för skogskörslor.

Häradsrätten förklarade att Hardin gjorde fel när han kallade alla sockenmännen, friade de åtalade och remitterade till Länsstyrelsen frågan om vilka som egentligen var skyldiga att bygga vägen. Vid rättegången framfördes åsikten, att Länsstyrelsen borde vara återhållsam med att pålägga Svarträ sockenmän ytterligare vägarbeten, då den lilla socknen, som bara hade 45 matlag, redan var skyldig att underhålla hela tre allmänna vägar, nämligen en mot Rolfstorp, en mot Ullared och en via Torpa vad mot Fagered. (Troligen ett vad över Högvadsån vid Torp, Ullared socken. Någon bro över Högvadsån i Ullared fanns ännu inte.)

•År 1783 blev samtliga Svarträ åbor "väster om åen" åtalade för att åverkan blivit konstaterad på ett femtiotal bokar som växte på deras skog alldeles vid gränsen mot Rolfstorp. Svarandena förnekade all skuld till detta. Till sitt försvar anförde de, att på grund av det stormiga väder som på sistone rått, hade de haft gott om vindfällan att ta virke och ved ifrån, att skogen i fråga låg mer än en halv mil från deras gårdar, att det på Rolfstorp-sidan också var långt till bebyggelse, att inga råmärken fanns längs gränsen, och slutligen att det var allmänt bekant att folk från slättbygderna i Himle härad ofta stal virke i dessa skogstrakter. Det sista påståendet bekräftades av från Rolfstorp tillkallade vittnen. Svarträbönderna blev frikända.

Två år senare blev samma åbor åtalade för att i samma skog har huggit ner fem bokar. De blev frikända därför att två nämndemän intygade att spår i snön visade, att det fällda virket bortförts i riktning mot Himle härad.

•År 1785 gjordes en inventering av husbehovskvarnar i Faurås härad. I Svarträ socken fanns 14 sådana kvarnar, av vilken en sådan i Högvadsån borde skattläggas och alltså inte längre räknas som husbehovskvarn. Hemmanen Svarträ #2 och #3 samt Släryd #1 hade varsin kvarn som enl. "urgammal rättighet var skattlagda under hemmanet". Kyrkbacka hade också en sådan gammal kvarn, skattad på samma sätt enl. "Lunna Landebok". Att dessa kvarnar var skattlagda "under hemmanet" betydde nog att ägarna inte betalade någon särskild skatt för dem. Ingen tullkvarn fanns i socknen och åborna hade ½ mil eller mer till en sådan. (En tullkvarn var en större kvarn som tog en del av det malda som betalning och vars ägare betalade en speciell skatt på sina inkomster av kvarnen.)

•"För visad tredska och olydnad wid en anställd skalgång" blev år 1786 Sven Toresson och Jöns Andersson i Svarträ samt Tore Svensson och Bengt Arvidsson i Floastad åtalade av kronohjederidaren Truls Ohlin. Det var enl. denne deras fel att den instängda räven slapp ut och kom undan. Sven och Jöns genmålde att de på grund av sjukdom inte ens var närvarande utan hade skickat varsin son i stället. Tore och Bengt anförde till sitt försvar, att marken där räven slapp ut var sådan, att de ej kunde hålla sig tillräckligt tätt tillsammans. De åtalade anmälde dessutom missnöje med att de som ändå ställt upp blivit åtalade, medan flera av deras grannar, som inte infunnit sig, inte på något sätt hade fått sota för detta.

Rätten fann att Ohlin inte lyckats bevisa att de åtalade gjort sig skyldiga till någon tredska eller olydnad. De befriades alltså från ansvar. Och han fick veta, att om han i fortsättningen ville undvika att själv bli åtalad för rättegångsmissbruk, så måste hans åtal vara bättre underbyggda än det nu underkända. Och han fick akta sig för att ännu en gång visa sådan mannamån som den som nyss blivit påtalad.

•Svarträ byamän, 22 personer, stämde år 1795 tre åbor i Kushult, Rolfstorp socken, för att de dämt upp "den så kallade Perle-åen", som från sjön Svarten löper i gränsen mellan socknarna Rolfstorp och Svarträ, så att de sex husbehovskvarnar, tillhöriga Svarträbönderna, som fanns nedanför fördämningen, inte alltid fick vatten. Under processens gång träffades en förlikning, som innebar att Kushultsborna bara fick rätt att dämna under

månaderna juni - augusti. (Att den å som nu heter Svartån förr kallades Pärleån, framgår av flera ställen både i Faurås och Himle häraders domböcker.)

•År 1810 blev 44 åbor i Svartrå socken – så gott som samtliga – åtalade för att de i juli 1808 inte infunnit sig med 36 hästar och med säten försedda vagnar vid Galtabäck, Tvååker socken, för att skjutsa en "tågande trupp" därifrån och till Varberg. Truppen var Kalmar läns lantvärnsbataljon. När de inte infann sig, tvingades den ansvarige länsmannen, som hette Widstedt, att med statliga pengar hyra fortskaffningsmedel, så att soldaterna kunde komma vidare. Dessa pengar återkrävdes nu av Svartråbönderna. Dessa medgav att de blivit budade, men ansåg att detta skett för sent och på ett felaktigt och otydligt sätt, vilket vållade villrådighet och därför försummelse. De dömdes ändå att betala de av länsmannen utlagda pengarna med ränta och alla rättegångskostnader.

Svartråbönderna överklagade domen till Göta hovrätt, och vann den framgången att hovrätten återförvisade ärendet till häradsrätten, vilket betydde att den var missnöjd med häradsrättens hantering av processen, som alltså måste göras om. Bönderna ansåg sig nu ha uppdagat att Widstedt först budat bönderna i Fagereds pastorat, men då dessa inte ägde tillräckligt med hästar, hade de i stället betalat Widstedt pengar för att han skulle leja hästar. Svartråbönderna påstod nu att Widstedt stoppat dessa pengar i egen ficka och i stället i sista minuten budat dem.

Inte förrän i februari 1815 föll domen i målet som Svartråbönderna förlorade. I domen stod visserligen att Widstedt budat bönderna på ett oskickligt sätt, men han blev inte bestraffad. Hans eventuella brott att ha tagit emot mutor av bönderna i Fagereds pastorat var preskriberat när det anmäldes av Svartråbönderna.

•Åboarna i Kyrkbacka och Så #1 - #4 stämde 1820 ett stort antal åbor i norra delarna av Köinge sn för att få dem att gemensamt bygga en gärdesgård i hela rågången mellan Svartrå och Köinge socknar, "så att varje socken må kunna nyttja sin skog och utmark utan intrång från någon annan". Något större motstånd mot detta bland Köingeborna märktes inte. Rätten beslöt att gärdesgården skulle var byggd senast i juni 1822.

•År 1820 blev de tre åborna på Så #3 och Nils Andersson på Så #4 stämde av 12 andra bönder i Svartrå by. De senare hävdade att de förras förfäder "bara" 40 år tidigare utan att fråga någon om lov byggt en kvarn ovanför deras fyra stycken "sedan urminnes tider" befintliga husbehovskvarnar. Och nu dämde de tre stämde upp vattnet på ett så hänsynslöst sätt, att vattenföringen nedanför blev ibland alltför knapp, ibland alltför riklig, vilket var de övriga till förfång. Dessa yrkade att den "nya" kvarnen skulle rivs. De stämde tillbakavisade helt och hållet motsidans påståenden, men nästa gång målet togs upp i rätten uppvisades ändå ett avtal, enligt vilket de stämde förband sig att ta upp en större lucka i sin kvarndamm och att alltid släppa fram lagom med vatten till de nedre kvarnarna.

•År 1829 fordrade häradsrätten att varje socken lämnade in en redogörelse för hur snöröjningen på de allmänna landsvägarna var organiserad. Svartrå sockens redogörelse lyder ordagrant sålunda:

Med Swartrå Sochn är följande överenskommelse träffad rörande vägarnes öppne hållande wintertiden neml. 1o Att Swartrå Sochn hålla winter tiden inom Sochnen, samma vägar och dela sig i följande Ploglag.

1sta Ploglaget börjar mitt för Swenstorp eller der Sochnens vägar börjar och räcker(?) till Skinnarlyngs lid eller där Floastad väg börjar och skall detta Ploglag utgöras af No 5 2/3 mtl Swartrå, No 6 ibm 1/2 mtl, No 7 1/2 mtl, No 8 ibm 2/3 mtl, No 1 Floastad 1 mtl och föreslås till Plogfogde Christian Johansson i Floastad

2dra Ploglaget börjar wid Skinnarlyngs lid eller der dess väg börjar och räcker till Ullareds Bro eller der Släryd ansluter och utgöres af No 1 Skinnarlyngen 1/2 mtl, No 1 Högshult 7/9 mtl, No 1 Borsthult 1 mtl, No 1 Släryd 1/2 mtl, No 2 ibm 1 mtl, No 1 Barkhult 1/2 mtl, No 1 Kogstorp 1/2 mtl, och föreslås till Plogfogde Johannes Svensson i Släryd.

3dje Ploglaget utgjöres från Backoms Bro till Hvarmanshufwud af No 1 Svenstorp 1/4 mtl, No 1 Kyrkbacka 1/2 mtl, No 1 Swartrå 1 mtl, No 2 ibm 1 mtl, No 3 ibm 3/8 mtl, och No 4 3/4 mtl och föreslås till Plogfogde Olof Johansson i No 3 Swartrå.

2o Med denna öfverenskommelse förklarar wi oss till alla delar nöjde, och best(-?) således att gå utom Sochnes gräns med någon befattning att ingå med någon annan Sochn i wäghållning wintertiden.

Köinge den 28. oktober 1829

Olaus Jönsson
Johansson

Jöns Svensson

Swen

sockne fullmäktig

No 7 Svartrå

i No 8. Swartrå

•År 1843 uppvisades i häradsrätten en av nästan samtliga åbor i Så by med Kyrkbacka (18 st) undertecknad byordning. Tyvärr är den mycket svår att läsa, men den handlar som byordningar vanligen gör om gärdesgårdar, tidpunkter för utsläppande och intagande av kreatur på samfällda marker och för höskörden, ringade svin, förbud att ta emot främmande kreatur på samfällad mark och böter för brott mot byordningen.

•År 1849 blev 6 bönder i Svartrå by åtalade för att de tagit upp torv i Vägghallsmossen utan att göra någon uppgång från torvgravarna. Åtalet var närmast föranlett av att en ko, som ägdes av Johannes Persson i Floastad, hade fallit ner i en torvgrav och inte kunnat ta sig upp utan dött. Den aktuella gropen var 3 alnar i fyrkant och lika djup. De åtalade förnekade att de hade tagit upp torv där och påstod att det hade ingen gjort under de senaste

20 åren. Rätten fann att då förseelsen ej stred mot allmän lag kunde den inte bli föremål för allmänt åtal. Däremot hade kons ägare rätt att stämma torvgrävorna och kräva ersättning för kon. Det gjorde han nog inte.

Till rätten inlämnades en förteckning över delägarna 1849 i Vägghallsmossen. Det var åborna i Skinnarlyngen, Floastad och Så #2 - Så #8, samt torparna på Sörehagen, Vägghall, Ljungliden och Betesåsen.